

## Το θωρακείο του ναού της Αθηνάς Νίκης

Στο Μουσείο Εκμαγείων υπάρχουν 3 πλάκες από το θωρακείο (παραπέτο) του ναού της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη, τα πρωτότυπα των οποίων βρίσκονται στο Μουσείο Ακροπόλεως, με αριθμούς 973, 974 και 989.

### Ο ναός και ο διάκοσμός του

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης βρίσκεται στη δυτική πλευρά του βράχου της Ακροπόλεως, πάνω στον ομώνυμο πύργο. Στη θέση αυτή έχει εντοπιστεί λατρεία από τους μυκηναϊκούς ήδη χρόνους. Σύμφωνα με τις τελευταίες απόψεις ο ναός, που αναφέρεται σε ψήφισμα (IG I<sup>2</sup> 24) ήδη από το 448 π.Χ., κτίστηκε πιθανόν μεταξύ των ετών 427/26 και 425/24 π.Χ και αρχιτέκτονάς του ήταν ο Καλλικράτης.

Ο ναός ήταν ιωνικός αμφιπρόστυλος, με 4 κίονες, και έφερε ανάγλυφη ιωνική ζωφόρο που χρονολογείται στο τέλος της δεκαετίας 430-20π.Χ., στο τέλος δηλαδή των εργασιών ανεγέρσεώς του. Η ανατολική πλευρά της ζωφόρου βρίσκονταν έως πρόσφατα κατά χώρα ενώ οι υπόλοιπες τρεις βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο. Εικονίζονται στην ανατολική πλευρά θεοί γύρω από τον Δία και στις άλλες τρεις μάχες Ελλήνων εναντίον βαρβάρων και Ελλήνων εναντίον Ελλήνων. Με γλυπτά ήταν κοσμημένα και τα αετώματα που σώζονται αποσπασματικά. Από τον Γ. Δεσπίνη αναγνωρίστηκε το θέμα του ενός αετώματος, πιθανότατα του ανατολικού, ως Γιγαντομαχία, ενώ για το δυτικό αέτωμα ο ίδιος μελετητής προτείνει παράσταση Αμαζονομαχίας, χωρίς ωστόσο αυτό να είναι απολύτως βέβαιο.

Το λατρευτικό άγαλμα του ναού ήταν ξύλινο και εικόνιζε, σύμφωνα με τις πηγές, τη θεά με ρόδι στο δεξί χέρι και κράνος στο αριστερό. Δύο ακόμη αγάλματα ήταν στημένα στη νότια πλευρά του ναού: το ένα από αυτά εικόνιζε την Αθηνά Νίκη και είχε στηθεί σε ανάμνηση της νίκης των Αθηναίων επί των Αμβρακιωτών το 425 π.Χ., ενώ το δεύτερο, που είχε στηθεί σε ανάμνηση της νίκης των Αθηναίων επί των Λακεδαιμονίων στη Σφακτηρία την ίδια χρονιά, ήταν χάλκινο και εικόνιζε μία Νίκη.

Ο ναός είχε επίσης ανάγλυφο θωρακείο που τον περιέβαλε στις τρεις πλευρές, δηλαδή τη βόρεια, νότια και δυτική, καθώς επίσης και κατά μήκος της κλίμακας πρόσβασης που οδηγούσε στον ναό και βρισκόταν στη βορειοανατολική γωνία του πύργου.

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης επέζησε μέχρι το 1687 μ.Χ., οπότε και καταστράφηκε από τους Τούρκους κατά την πολιορκία του Μοροζίνι, προκειμένου

να χρησιμοποιηθούν τα μάρμαρά του στην οχύρωση που κτίστηκε ανάμεσα στον πύργο της Νίκης και την Πινακοθήκη των Προπυλαίων.

### **Το θωρακείο**

Το θωρακείο του ναού ήταν κατασκευασμένο από πεντελικό μάρμαρο. Το συνολικό του μήκος ήταν 41,71μ. Οι πλάκες είχαν ύψος 1,05μ., το ύψος όμως της ανάγλυφης επιφάνειας ήταν 0,915μ., καθώς υπάρχει κάτω λέσβιο κυμάτιο, ως βάση, και άνω ιωνικό, ως επίστεψη. Το κανονικό πλάτος των πλακών είναι 1,229μ. όμως οι γωνιαίες και οι παρακείμενες διαφέρουν. Πάνω στις πλάκες, τέλος, υπήρχε μεταλλικό κιγκλίδωμα.

Θέμα του διακόσμου του θωρακείου είναι Νίκες που συμμετέχουν σε θυσία ταύρου ή κοσμούν τρόπαια, ενώ σε τρεις τουλάχιστον θέσεις εικονίζεται η Αθηνά καθισμένη που παρακολουθεί όσα συμβαίνουν.

Από τις πλάκες που υπάρχουν στο Μουσείο Εκμαγείων η αρ.989 εικονίζει την Αθηνά. Η πλάκα είναι γωνιαία και προέρχεται από την ανατολική γωνία της βόρειας πλευράς. Η θεά είναι καθισμένη σε βράχο προς τα δεξιά και φορά χιτώνα και ιμάτιο, το άκρο του οποίου το σηκώνει με το δεξί της χέρι. Δίπλα της βρίσκεται ασπίδα, στην οποία ακουμπά τον δεξιό της βραχίονα. Στο κεφάλι της φέρει κράνος, ενώ η αιγίδα ήταν μεταλλική, όπως συμπεραίνουμε από τις οπές στερέωσής της. Τα πόδια της μορφής, τέλος, είναι σταυρωμένα και ακουμπούν σε μικρή πλίνθο. Στην άλλη πλευρά σώζεται τμήμα της αριστερής φτερούγας μιας Νίκης και τμήμα ρούχου χωρίς πτυχώσεις.

Δίπλα στην αρ.989 έχει τοποθετηθεί η πλάκα αρ.974, επειδή θεωρούνταν ότι οι δύο μορφές συνανήκουν. Τελευταία ωστόσο η Μπρούσκαρη έδειξε ότι οι μορφές δεν συνανήκουν και ότι η πλάκα αρ.974 προέρχεται από τη νότια πλευρά του θωρακείου. Στην πλάκα αυτή εικονίζεται μία Νίκη όρθια, σε πλάγια όψη προς τα αριστερά, με λεπτό άζωστο χιτώνα, χωρίς χειρίδες και με ιμάτιο που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος. Η Νίκη έχει απλωμένους του βραχίονές της σε μία στάση που δηλώνει ότι στόλιζε κάποιο τρόπαιο που βρισκόταν στο αριστερό τμήμα της πλάκας και σήμερα δεν σώζεται.

Η τρίτη πλάκα, η αρ.973, βρισκόταν στη νότια πλευρά και σ' αυτήν εικονίζεται η πιο γνωστή μορφή ολόκληρου του θωρακείου. Πρόκειται για το δεξί τμήμα της πλάκας που φέρει ανάγλυφη μία Νίκη προς τα αριστερά, η οποία στηρίζεται στο ελαφρά λυγισμένο αριστερό της σκέλος και υψώνει το επίσης λυγισμένο δεξί προσπαθώντας να λύσει ή να δέσει το σανδάλι της. Εξαιτίας αυτής

της κίνησής της έχει ονομαστεί και «σανδαλιζόμενη Νίκη». Το ένδυμά της είναι ένας πολύ λεπτός χειριδωτός χιτώνας που έχει γλιστρήσει από τον δεξιό της ώμο και τον αντίστοιχο βραχίονα και επίσης ένα ιμάτιο που καλύπτει τα σκέλη.

Σύμφωνα με τις επικρατέστερες απόψεις η Νίκη λύνει το σανδάλι της γιατί δεν είναι εύκολο με το ένα μόνο χέρι να το δέσει, ενώ αντίθετα είναι εύκολο να το λύσει. Υπάρχει όμως και η άποψη του Mark ότι απλώς τακτοποιεί τους μάντες του σανδαλιού της. Ο λόγος που θα έλυνε τα σανδάλια της η Νίκη είναι, κατά τους περισσότερους μελετητές, για να πατήσει γυμνόπους στον βωμό ή το ιερό της θεάς, όπου θα προσφέρει τη θυσία. Ο Mark όμως υποστηρίζει ότι η κίνηση αυτή είναι ένας αφροδισιακός υπαινιγμός, που σχετίζεται με τη συνολική εμφάνιση της συγκεκριμένης μορφής, ενώ η Μπρούσκαρη προχωρεί περισσότερο δεχόμενη ότι η κίνηση αποτελεί έναν υπαινιγμό για το ιερό της Πανδήμου Αφροδίτης, που βρισκόταν κάτω από τον Πύργο της Νίκης.

Το θέμα δηλαδή του διακόσμου του θωρακείου δεν ήταν αφηγηματικό, υπήρχε όμως ενότητα και σύνδεση των επιμέρους μορφών και σκηνών. Στη βόρεια και νότια πλευρά η κίνηση των μορφών ήταν προς τη δυτική πλευρά, στο κέντρο της οποίας εικονιζόταν η τελούμενη θυσία που αποτελούσε την πιο σημαντική πράξη. Στη βορειοανατολική γωνία μόνο η κίνηση ήταν διαφορετική και οδηγούσε προς το ιερό. Από τις εικονιζόμενες Νίκες άλλες κοσμούν τρόπαια, άλλες οδηγούν ζώα για θυσία, μία θυσιάζει, άλλες φέρουν σπονδικά σκεύη και ορισμένες παριστάνονται σε στάσεις που αναφέρονται στο ιερό, όπως μία που εικονίζεται δίπλα στην κλίμακα να ανεβαίνει μια κλίμακα, ή κατά τον Mark και τη Μπρούσκαρη υπαινίσσονται σχέση του ιερού με άλλες λατρείες της περιοχής του. Σε καίρια σημεία, τέλος, εικονίζεται η Αθηνά που παρακολουθεί καθισμένη όσα συμβαίνουν. Αυτή είναι και η θεότητα στην οποία απευθύνεται η τελούμενη θυσία: η Αθηνά-Νίκη, που αποτελεί μία σαφή προβολή των νικών της Αθήνας.

#### **Χρονολόγηση-Καλλιτέχνες**

Το θωρακείο του ναού της Αθηνάς Νίκης έγινε μετά την αποπεράτωση της ζωφόρου του ναού από το ίδιο συνεργείο. Από τη σύγκριση με τη ζωφόρο και άλλα γλυπτά της εποχής οδηγούμαστε σε μία χρονολόγηση στην τελευταία δεκαετία του 5<sup>ου</sup> αι. π.Χ. ή στα χρόνια 421-415π.Χ. Η δεύτερη αυτή χρονολόγηση, στα χρόνια δηλαδή της ειρήνης του Νικία και πριν τη σικελική εκστρατεία, είναι ίσως η πιθανότερη καθώς και το θέμα μας οδηγεί σε αυτά τα χρόνια. Η απεικόνιση τόσων Νικών, που σίγουρα αναφέρονται στις νίκες της Αθήνας, μόνο σε εκείνα τα χρόνια

του Πελοποννησιακού πολέμου, πριν την καταστροφή στη Σικελία, μπορεί να δικαιολογηθεί

Οι καλλιτέχνες του θωρακείου είναι από τους σημαντικότερους του πλούσιου ρυθμού. Από τους μελετητές είχαν αναγνωριστεί παλαιότερα 6 ή 7 καλλιτέχνες, ορισμένοι από τους οποίους ταυτίστηκαν με τον Αγοράκριτο και τον Καλλίμαχο. Η Μπρούσκαρη αναγνώρισε τελευταία τουλάχιστον 17. Αυτοί πρέπει να ήσαν οργανωμένοι σε ομάδες-εργαστήρια, καθένα από τα οποία είχε έναν επικεφαλής. Από όλους τους καλλιτέχνες ξεχωρίζει ένας, αυτός που συμβατικά είχε ονομαστεί καλλιτέχνης Ε, ο οποίος πρέπει να είχε τη σύλληψη του θέματος και να έκανε το αρχικό σχέδιο. Ο καλλιτέχνης αυτός κατά τον Γ. Δεσπίνη είναι πολύ πιθανό να είναι ο Αγοράκριτος, που είχε δουλέψει παλαιότερα στον Παρθενώνα υπό την καθοδήγηση του Φειδία και τώρα, ώριμος πλέον, ήταν αυτός που είχε τη γενική εποπτεία.

#### **Βιβλιογραφία**

- R. Carpenter-B. Ashmole, *The Sculpture of the Nike Temple Parapet* (1929).
- W. B. Dinsmoor, "The Nike Parapet Once More", *AJA* 34, 1930, 281-295.
- Γ. Π. Οικονόμος, "Η επί της Ακροπόλεως λατρεία της Αθηνάς Νίκης", *ΑΕ* 1939-41, 97-110.
- E.B. Harisson, "Notes on the Nike Temple Frieze", *AJA* 74, 1970, 317-323, πίν. 75-76.
- Γ. Δεσπίνης, *Συμβολή στη μελέτη του έργου του Αγοράκριτου* (1971).
- Μ. Σ. Μπρούσκαρη, *Μουσείον Ακροπόλεως. Περιγραφικός Κατάλογος* (1974).
- I. S. Mark, *Nike and the Cult of Athene-Nike on the Athenian Acropolis* (δ.δ. New York University 1979).
- D. Giraud, *Study for the Restoration of the Temple of the Athena Nike 1a-b* (1994).
- Μ.Σ. Μπρούσκαρη, *Το θωράκιο του ναού της Αθηνάς Νίκης*, *ΑΕ* 137 (1998).